

UDK: 027(497.6 Sarajevo) (091)
 7.077:061.2(497.6)(091)
 Pregledni članak
 Primljeno: 4. 11. 2004.
 Prihvaćeno: 6. 12. 2004.

«Napretkova» knjižnica u Sarajevu

TOMISLAV IŠEK
 Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Na osnovi raspoloživih izvora i literature ovaj rad prikazuje osnutak i djelovanje knjižnice Hrvatskog kulturnog društva «Napredak» u Sarajevu. Ova institucija nesumnjivo je odigrala bitnu ulogu u obrazovanju i prosvjećivanju hrvatskog, ali i drugog stanovništva u Bosni i Hercegovini. Na osnovi raspoloživih podataka autor prati stalni rast broja korisnika «Napretkove» knjižnice, a daje i strukturu korisnika, kao i evidentirane i korištene naslove u knjižnici.

Ključne riječi: HKD «Napredak», «Napretkova» knjižnica, Sarajevo

Poznati «Napretkov» djelatnik dr. Matija Lopac je, pišući iz perspektive tridesetih godina 20. stoljeća, općenito naglašavao da «potrebu knjižnica za dizanje kulturnoga i moralnoga nivoa u narodu nije potrebno (...) napose izlagati».¹

To se odnosilo, rekli bismo, kako na neka davna vremena grčke civilizacije (od vremena, npr. Aleksandrijske biblioteke), razdoblje dominacije rimske kulture ili, pak, Gutenbergova izuma. Potreba za otvaranjem knjižnica – biblioteka u raznim vremenima i sredinama ovisila je o raznim činiocima, ali je posvuda i uvijek bila događaj na zadovoljstvo i radost pokretača i korisnika. Želje da se dogodi njihovo otvaranje u svim sredinama i svim vremenima pratili su naponi za prevladavanjem svekolikih teškoća, prepreka, ali i najplemenitiji ciljevi koji su mnoge djelatnike samo poticali i davali im snagu da ustraju.

Logično je da bi sama ideja stvaranja bilo kojega kulturno-prosvjetnog društva trebalo, *eo ipso*, sadržavati i potrebu osnutka institucije kakva je po svojoj namjeni biblioteka – knjižnica. Opće je znano kakve su *Scile i Haribde* u prva dva desetljeća prošla oba hrvatska društva osnovana u jesen 1902. u Mostaru

¹ «Napretkova knjižnica u Sarajevu», Hrvatski narodni kalendar (dalje: Kalendar), XXIV./1934., 157.; Napredak – Hrvatski narodni kalendar, 1993., 223. O Matiji Lopcu vidjeti: Pavle KNEZOVIĆ, «Prof. dr. Matija Lopac», *Kalendar*, XXXIX./1991., 220.-223. U svezi s godištima *Kalendar* nužno je dati objašnjenje. *Kalendar* za 1934. nosio je oznaku za godinu XXIII., a trebao je nositi oznaku XXIV. (24.). Zabuna, odnosno pogreška napravljena je i za godišće 1922., koje je nosilo istu oznaku kao i za 1917. (godina XI.), pa se godina XI. ponovila. U povodu 25. godišnjice *Kalendar* (za 1935.) to je ispravljeno.

«za potrebne đake srednjih i visokih škola», odnosno «namještanje djece u/na zanate i trgovine», a od 1907. spojena u jedno pod nazivom «Hrvatsko društvo Napredak za potpomaganje naučnika i đaka Hrvata – katolika». Bez obzira na sve događaje, teškoće i mijene u središtu djelovanja bili su mladi (djeca, đaci, naučnici – zanatlije - obrtnici, trgovci, visokoškolci).

Među napretkocima se tek godinu nakon Prvog svjetskog rata javila ideja o osnivanju svoje knjižnice. Razlozi su bili dvojaki. Iza Društva je bilo dva desetljeća bogato i burno razdoblje: ono organizacijsko (do 1907.), «zlatno razdoblje»(1907.-1917.), ratne godine (1914.-1918.). Normaliziranje života, uz stalne posljedice ratnih događaja, povoljno je djelovalo na rad Napretka. Najvažnija zadaća bila je rješavanje potreba učenika i studenata.

Značaj knjige u podizanju opće kulturne razine šire populacije grada u kome je djelovala jaka podružnica, u kome je bilo središte Središnjice, bili su dodatni motivi za otvaranje knjižnice baš u Sarajevu. Već se u vrijeme izgradnje Hrvatskog zakladnog doma (1912.-1913.) razmišljalo o stvaranju mogućnosti da u prostorima palače «Napretka»«životni prostor»nađu mnogobrojne hrvatske institucije. Ne treba ispustiti iz vida ili podcijeniti činjenicu da je i šire ozračje na planu promicanja hrvatstva, prije svega ono stranačko-političko, stvaralo određenu klimu za potporu institucijama koje bi trebale širiti duh i ideju hrvatstva. Drugi po redu parlamentarni izbori u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (1923.) doveli su do definitivnog prodora ideje braće Radić i etabliranja Hrvatske republikanske seljačke stranke u Bosni i Hercegovini kao uporišta društveno-političkog okupljanja Hrvata. Nimalo slučajno u nizu mjesta došlo je do otvaranja hrvatskih čitaonica.²

Ove tri spomenute povijesne činjenice i pojave na logičan i sustavan način korespondiraju s razmišljanjima koja su se čula na 19. redovitoj glavnoj skupštini «Napretka»(srpanj 1923.), a u povodu odobrenja proračuna društva za 1923. i 1924. godinu. Dr. Ivica Pavičić smatrao je da se «Napredak»premalno bavi narodnim prosvjećivanjem. Ne dovodeći u pitanje dosege ukupne «Napretkove» djelatnosti on je svoje razmišljanje precizirao prijedlogom da bi u tu «svrhu trebalo osnivati biblioteke». Pitao se javno «šta je sa osnivanjem 'Napretkove' javne biblioteke»podsjećajući da je svojevremeno u tu svrhu «bio jedan stan u 'Napretkovu' domu rezerviran». U svom odgovoru predsjednik Društva A. Džebić, ne podcjenjujući područje narodnog prosvjećivanja objašnjavao je postojeće stanje činjenicom da se Društvo moralo «u prvom redu baciti na najglavniju zadaću svoga rada: izdržavanje đaka i osnivanje đачkih konvikata».

Od početnih razmišljanja proći će još nekoliko godina dok se ozbiljnije počelo raditi na oživotvorenju davnih želja. Namjerom da otvori knjižnicu u Sarajevu Središnja uprava «Napretka»uputila je molbe svim podružnicama,

² Osnovane su i djelovale u sljedećim mjestima (abecednim redom): Bosanska Kostajnica, Bugojno, Busovača, Doboj, Donja Mahala, Donji Vakuf, Gradačac, Kiseljak, Ključ, Kotor Varoš, Kupres, Livno, Ljubuški, Modrića, Posušje, Sanski Most, Stolac, Široki Brijeg, Tešanj, Travnik, Varcar Vakuf (Mrkonjić Grad). Njihov, za ono vrijeme impozantan broj doveo je do formiranja Saveza hrvatskih čitaonica za BiH. *Kalendar*, XVIII./1923., XCVIII.-CI.

da u tome pomognu. Nije išlo ni glatko ni lako kao što svjedoči odgovor iz Tuzle od 13. svibnja 1926.³

Tijekom 22. redovite glavne godišnje «Napretkove» skupštine, koja je održana od 4. do 7. srpnja 1926., govorilo se opširnije o potrebi i mogućnostima otvaranja «jedne javne biblioteke (...) osobito za đake». Zamišljalo se da to bude jedna središnja knjižnica, a poslije bi se osnivale «knjižnice po raznim mjestima».⁴ Na temelju prijedloga o njezinom osnivanju izabrana je, po ustaljenoj praksi Društva, «sekcija za biblioteku» koja je trebala poraditi na ispunjenju određenih preduvjeta. Za njezina pročelnika imenovan je jedan od najistaknutijih djelatnika «Napretka» dr. Mijo Poljak.⁵

Zanimljivo je na ovom mjestu uočiti dvije karakteristične pojave. Prva se odnosila na nerijetko viđanu pojavu samoinicijativnosti i samoprijegora «Napretkovih» djelatnika koji su s velikom odgovornošću prihvaćali obveze obavljajući ih na svoje zadovoljstvo, a u korist «Napretka» i društva u cjelini. Druga, zapravo potvrđuje prethodnu. Dr. Matija Lopac, revni direktor - prefekt «Napretkova» konvikta «Kralj Tomislav» odmah se «dragovoljno pridružuje pročelniku knjižnice u osnivanju».⁶ Treba dodati da su obojica radila volonterski. Sekcija se od početka suočila s dvostrukim problemom, toliko karakterističnim za pothvate ove vrste: prvi se sveo na pronalaženje odgovarajućih prostorija, drugi na osiguranje potrebnog broja knjiga. Početkom studenog 1926. Središnjica «Napretka» potvrđuje zaključak da «ostvari tu namisao i time udovolji jednoj narodnoj potrebi i svojoj davnoj želji».⁷ Bio je to jedan od 39 zaključaka srpanjske (22.) glavne skupštine «Napretka». Što otkupom, što prikupljanjem ubrzo je formiran skroman fond od 4.000 knjiga. Veoma uspješno organizirana proslava 1.000 godina hrvatskog kraljevstva donijela je «čistu dobit od 110.275,20 dinara»,⁸ pa se promptno mogla predložiti i usvojiti jedna značajna i korisna odluka o odvajanju svote od 50 dinara za početak rada knjižnice. To je, bez sumnje, dodatno stimuliralo i ažuriralo napore sekcije. Optimistički se računalo da bi Društvo moglo jednu središnju knjižnicu «otvoriti za par mjeseci». No, pred zainteresirane i odgovorne postavljalo se pitanje kako i gdje osigurati odgovarajuće prostorije. Računalo se da bi Društvo moglo u tu svrhu dobiti stan u svojoj palači.⁹ Nažalost, na slje-

³ Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Zbirka dokumenata Središnje uprave Napretka (dalje: ABiH, SUN), 1926/174 (F/1).

⁴ *Kalendar*, XVII./1927., XXXI.

⁵ Dr. Mijo Poljak je svoj angažman u Napretku započeo već 4. prosinca 1904. kao blagajnik tek osnovane podružnice u Banja Luci. Od 1907. do 1910. obnašao je funkciju potpredsjednika Središnje uprave. Nakon duljeg izbivanja 1921. se vraća u Sarajevo i u svojstvu direktora Gimnazije petnaest godina (do 21. travnja 1936.) obnaša funkciju potpredsjednika Središnjice (do 21. travnja 1936.). Vidjeti: Milan MARTINOVIĆ, «Mijo Poljak – Novi časni član Napretka», *Kalendar*, XXVIII./1938., 105.-107.

⁶ Isto, 105.

⁷ Mijo POLJAK, «Napretkova knjižnica i njezino uređenje», *Kalendar*, XXI./1931., 119.

⁸ *Kalendar*, XVII./1927., XXXIV.

⁹ Isto, XXXI.

dečoj (23.) glavnoj redovitoj godišnjoj skupštini, održanoj od 3. do 6. srpnja 1927., ponovljeno je da, unatoč prošlogodišnjim odlukama da se «biblioteka u Sarajevu uredi i otvori», i unatoč činjenici da je zalaganjem dr. Lopca i dr. Poljaka «taj posao sređen», do njezina otvaranja nije došlo «radi pomanjkanja potrebnih prostorija».¹⁰

Zanimljiv je i znakovit način kako je formiran taj početni fond knjiga. Osnovni fundus knjiga utemeljen je uz angažman «velikih novčanih žrtava samoga Napretka», a u njegovu popunjavanju sudjelovale su i mnogobrojne institucije i pojedinci svojim darovima. Sekcija je i ovom segmentu pristupila organizirano pa je u svrhu prikupljanja knjiga mnogobrojnim institucijama i društvima upućena pismena zamolba. Od onih koji su se odazvali pozivu najveći broj je poslala Jugoslavenska akademija iz Zagreba koja je poklonila 434 knjige ili drugim riječima sve koje je imala u zalihama. Slijedile su po količini poslanih knjiga: Sveto Jeronimsko društvo s 287, Zabavna biblioteka dr. Nikole Andrića s 212, Hrvatska žena s preko 200 i Srpsko kulturno društvo «Prosvjeta» s 33. Matica Hrvatske i Vrhbosanski kaptol «sjetiše se knjižnice lijepim darovima». Pozivima su se odazvali neki pojedinci i podružnice Društva. Angažirao se i resorni ministar prosvjete Stjepan Radić pozivom institucijama poput Zemaljskog muzeja u Sarajevu i školama «da duplikate i nepotrebne knjige ustupe Napretku». Možda zbog toga što nisu imali nepotrebnih knjiga, odnosno duplikata, što zbog nemara i indolencije (ili nečeg trećeg!) «ovome pozivu odazvale su se samo neke škole».¹¹ Bio je to dovoljan razlog, uz konačno osigurane prostorije, da se konačno pripremi otvaranje prve hrvatske institucije «ove vrste u Bosni i Hercegovini», a Središnja uprava zahvali institucijama i pojedincima.

Trebale su proći dvije godine (od srpnja, odnosno listopada 1926. do 1. srpnja 1928.) pa da se prvog dana rada 24. redovite godišnje skupštine Hrvatskog kulturnog društva «Napredak» konačno «otvori i preda narodu da se njome služi» knjižnica «Napretka».¹² U navedenom intervalu ispunili su se spomenuti uvjeti za taj čin: pronađene su i uređene odgovarajuće prostorije i prikupljen opsegom i sadržajem potreban fond knjiga.

Knjižnica «Napretka» bila je smještena u prostorima Hrvatskog zakladnog doma («Napretkove» palače) na prvom katu stražnje (treće) zgrade. Sastojala se od triju prostorija. Do čina otvaranja knjižnice bilo je prikupljeno, popisano i u

¹⁰ ABiH, Zapisnici godišnjih skupština «Napretka», knjiga 223, str. 4.

¹¹ *Kalendar*, XIX./1929., IV. Detaljnije: A BiH, SUN, 1926/1379 (folije 1., 3., 5., 6., 7., 9.). Radićevo Ministarstvo prosvjete donijelo je zanimljive odluke. Naložilo je Zemaljskom muzeju u Sarajevu da ustupi *Napretku* veoma zanimljive i značajne naslove. Detaljnije: Isto, 1926/1271, fol. 2. No, «Napretkovim» zahtjevima za dodjelu novčane potpore (od 12. srpnja) nije Ministarstvo prosvjete udovoljilo «jer nema za to budžetske mogućnosti». Isto, F/4.

¹² M. LOPAC, «Napretkova knjižnica u Sarajevu», *Kalendar*, XXIV./1934., 157. Vidjeti i: *Hrvatski narodni kalendar*, 1993., 223. Kako uoči njezina otvaranja, tako i nakon početka rada, motivi su bili isti – potrebe mladeži, a i potreba da se uz druge sadržaje (vidjet će se to iz analize što su čitatelji čitali) nađu u njoj i «hrvatske» knjige koje se «sistematski potiskuju» pa se «nigdje više u Sarajevu ne može «dobiti ni jedna hrvatska knjiga *starijeg* (kurziv T. I.) izdanja». *Kalendar*, XVIII./1928., XIV.; *Kalendar*, XIX./1929., IV.

rafove sređeno gotovo 10.000 knjiga. Bile su smještene u najvećoj sobi (zapravo u jednom od stanova). Druga je bila na raspolaganju knjižničaru i u njoj su izdavane knjige, a u trećoj «upravo maloj dvorani» nalazila se čitaonica.

Sudionici skupštine nisu mogli suzdržati ponos i radost koju su u povodu tog čina zorno izražavali tijekom svečanog otvaranja «Napretkove» knjižnice. Predsjednik Ante Alaupović se biranim riječima obratio sudionicima godišnje skupštine društva. Po njemu «za njegovog predsjednikovanja nije bilo tako svečanog i radosnog momenta» kao tog 1. srpnja 1928. kada je otvoren «ovaj mali hram» namijenjen «hrvatskoj mladeži i našem građanstvu». ¹³ Naglašena je uloga dr. Poljaka i dr. Lopca u svim provedenim dvogodišnjim naporima za otvaranje knjižnice, ali nije propuštena prilika da se istakne doprinos i drugih ličnosti. Tajnik Središnje uprave M. Valentinčić je «uradio mnogo na tehničkim stvarima», a vrijedni knjižničar Mikšić je «svoj posao obavljao s mnogo ljubavi i volje». ¹⁴ U tim svečanim trenutcima direktor Poljak je naglasio da se knjižnica otvara zato što «Napredak hoće da očuva mladež od indiferentnosti», ¹⁵ te «da u njoj produbi narodni duh i socijalnu svijest», da ona, uz ostalo bude ono, što su bili i njeni očevi to jest pravi i čelični Hrvati». ¹⁶

Krajem rujna (po nekima 1. listopada) 1928. otpočela je s radom «Napretkova» knjižnica. Kraj svake društvene godine bila je prilika za rekapitulaciju svega urađenoga u «Napretku» - od Središnjice do podružnica i povjereništava. Najbolji izvor podataka za sve aktivnosti Društva, za sve te prošle društvene godine bili su zapisnici glavnih godišnjih skupština Središnjeg (upravnog) odbora koji su sustavno objavljivani u «Napretkovim» Kalendarima. Podaci koji se odnose na knjižnicu po mnogo čemu se razlikuju od svih drugih koji služe rekonstruiranju mnogobrojnih segmenata djelatnosti Društva. Krase ih, prije svega, brojnost, preciznost, sadržajnost i kontinuiranost. Sustavno praćenje pruža mogućnost za različite analize i zaključivanja. Zadržat ćemo se samo na nekim znakovitim i zanimljivim podacima. Oni se mogu pratiti već od početaka rada knjižnice pa sve do kraja društvene 1937./1938. godine. Statistika do te godine omogućava praćenje i poredbu broja inventiranih djela, broj svezaka, ukupan broj primjeraka, duplikata i ukupan broj primjera duplikata i ono najzanimljivije – broj čitatelja i broj pročitanih knjiga. Istaknuto je da su vrlo korisni podaci u sklopu svakog od ovih pokazatelja (npr. koliko je u određenoj skupini bilo muških, koliko ženskih čitatelja, podaci o školama itd.). Do 1940./1941. g. neki su pokazatelji iščeznuli, a od 1941. do 1943. iskazani su (iz objektivnih razloga - ratnih) samo čitatelji i pročitane knjige.

Primjera radi u prvoj godini (do 31. svibnja 1929.) inventirano je 7.670 djela u 9.139 primjeraka, odnosno ukupno 10.501. Jedan knjižničar i «još jedna

¹³ *Kalendar*, XIX./1929., V. Prema jednom izvoru za sve urađeno oko njezina otvaranja utrošeno je oko 330.000 dinara. *Razvitak HKD Napredak 1902.-1932.*, Sarajevo 1932., 4.

¹⁴ *Kalendar*, XIX./1929., IV.; A BiH, Zapisnici godišnjih skupština «Napretka», knjiga 223., str. 7.

¹⁵ *Kalendar* XIX./1929., III.

¹⁶ Isto, IV.

pomoćna sila» koja je u međuvremenu namještena poslužili su 1.169 čitatelja i izdali 8.011 knjiga ili mjesečno oko 1.000 «što je nedvojbeno najbolji dokaz o potrebi ove Napretkove institucije». Detaljni podaci otkrivaju nam npr. tri skupine čitatelja: učenike (uključujući pitomce), koji su najbrojniji, građane i vojnike. Saznajemo tako i koje su škole postojale u Sarajevu i koliko su im učenici bili zainteresirani za «Napretkovu» knjižnicu. Iznose se (pojedinačno) podaci i za broj čitatelja i izdanih knjiga za gimnazije (I. i II. žensku, šerijatsku), razne ženske škole (preparandiju, građansku, stručnu), muške (također preparandiju, građansku), Trgovačku akademiju, Tehničku srednju školu, Zanatlijsku, osnovnu, Mercatorovu. Može s pratiti i socijalna struktura čitatelja – građana: javnih činovnika(ca) bilo je (128), privatnih lica (79). Vođeni su podaci o strukama i sadržajima izdanih knjiga:¹⁷ romana i pripovjedaka (Ro), dramskih djela (Dr), pjesničkih (Pj), povijesnih (Po), zemljopisnih-putopisnih-folklornih (Ze), filozofskih (Fi), prirodoslovnih (Pr), pedagoških (Pe), skupnih-sabranih (Sk), narodnih umotvorina-pripovijesti (Na), o ekonomiji i pravu (Ek), školskih knjiga, jezikoslovnih (Je), o umjetnosti (U), sociologiji, tehnici-industriji (Ti), higijeni-medicini (Hi), različitog sadržaja (Ra), rječnicima, časopisima, novinama. Od samog početka rada knjižnica je bila «svakom otvorena» pa su se njenim fondovima «osim Hrvata» služili «ostali građani». Svi su se mogli koristiti posebnom velikom čitaonicom, ali ona nije bila znatnije posjećena. Nabavka novih knjiga bila je stalna briga ljudi zaduženih za njezin rad. No, te prve godine «veliki troškovi za namještaj silno su ograničili... nabavljanje novih knjiga i časopisa».¹⁸

Sljedeća (1929./1930.) društvena godina bila je dvostruko zanimljiva: za onu prethodnu i tekuću. Iznneseni podaci o radu knjižnice u prvoj godini djelovanja su značajno relativizirani s obzirom na broj izdanih knjiga «na čitanju kod kuće» - 9.617, odnosno čitatelja – 1.156. Dodatna objašnjena su potrebna i za jedan i drugi podatak. Omjer čitatelja je bio neznatno manji (1.156 : 1.169), a broj izdanih knjiga u apsolutnim brojkama nešto veći (9.617 : 8.011). Kako i koliko su odgovorni za «Napretkovu» knjižnicu bili suptilni u prezentiranju podataka vidi se iz njihove analize rada knjižnice u prve dvije godine. Dogodilo se nešto neuobičajeno, razumljivo kada su naši ljudi i njihovi mentaliteti u pitanju, ali je i reakcija napretkovaca bila u svakom slučaju neobičajna. Odmah nakon otvorenja knjižnice u nju je, bukvalno, «nagrnilo zvano i nezvano... uzimalo knjige samo da ih u čitaonici pregleda, a onda... za koju minutu vrati(lo)». Ono što je, u pravom smislu riječi, zabrinulo i knjižničara i upravu su «stotine takvih znatiželjnika zbog kojih se posao gotovo nije mogao savladati». Knjižničar je izdavao reverse (cedulje) fiktivnim čitateljima pa je «stoga prošlogodišnji broj i čitatelja (stvarnih, op. T. I.) i izdanih knjiga zapravo daleko manji ako se čitateljem smatra samo onaj koji posuđenu knjigu i pročita...». Bizarne su usporedbe posuđenih knjiga (9.617) i onih izdanih za čitanje u čitaonici knjižnice (samo 23) što na svoj način govori o navikama onovremenih čitatelja i svrsishodnosti rada čitaonice.¹⁹

¹⁷ O uređenju i funkcioniranju knjižnice vidjeti: M. POLJAK, «Napretkova knjižnica i njezino uređenje», *Kalendar*, XXI./1931., 121.

¹⁸ *Kalendar*, XXI./1931., XVII.

¹⁹ Isto, XVIII.

Dvogodišnji rad knjižnice, unatoč svim početnim teškoćama, zbog iznimne odgovornosti, stručnosti i angažmana, prije svega dr. Poljaka i dr. Lopca, koje tako zrcale iz njihovih statistika, nametao je neke poruke. Njihove analize su sveobuhvatne, a sugestije dobronamjerne i plemenite. Bili su mišljenja da bi i «stariji i mlađi trebali da se uz roman i pripovijest daleko više pozabave i težom knjigom». Smatrali su, na temelju podataka o izboru knjiga, da bi se građani, među njima radnici i obrtnici, trebali više zanimati za «povijest, zemljopis, prirodne znanosti, trgovinu, obrt, industriju i higijenu». Nisu zaboravljali ni učenike oba spola sugerirajući im čitanje djela iz umjetnosti.²⁰ Da ipak nisu bili utopisti nego realisti vidi se iz komentara kojim su propratili dobre želje. Naime, bili su savršeno svjesni i vremena i realnih mogućnosti jer, po njima, «prvi preduvjet za težu knjigu i lektiru jesu bolje materijalne i lakše životne prilike. Danas je život vrlo težak pa traži odmora i olakšice i u lakšoj lektiri (...)».²¹ Njihove tadašnje procjene su, rekao bih, točne, ali i svezremene jer, unatoč svim društveno-političkim, gospodarskim i kulturnim promjenama, zbog neke vrste univerzalnosti korespondiraju sa sadašnjim vremenom. U ponovnim pozivima svima u Društvu, institucijama i pojedincima da i dalje prikupljaju, darivaju «knjige bilo koje struke i bilo kojeg jezika», novost je bio apel za «stara godišta novina i časopisa».²² Minuciozno prezentirani podaci Sekcije za knjižnicu upućivali su na neke vrlo zanimljive promjene koje su se događale u nekim kategorijama čitateljstva. S druge strane, na prvi pogled «goli» podaci i postoci korištenih knjiga po sadržaju i struci indikator su promjena odnosa zanimanja između pojedinih skupina čitatelja. Učenici su jedno vrijeme, u početku, bili po svim pokazateljima najbrojnija grupacija onih koji su posuđivali knjige iz «Napretkove» knjižnice. Iako su učenici kao grupacija čitatelja bili primordijalni čimbenik osnutka knjižnice «kao radosna, a i značajna pojava», na kraju društvene 1930./1931. godine ocijenjen je porast čitatelja među građanima za 45 %, odnosno porast postotka posuđenih knjiga za 53,7 %. Iako su građani kao skupina čitatelja poprilično zaostajali za učenicima (477 : 1.153), «prestigli (su ih) u broju pročitanih knjiga». Ti podaci bili su za osnivače i djelatnike knjižnice «neoborivi dokaz, da (...) kroči dobrim putem i da si sve jače utire staze».²³

Osvrt na statističke podatke prvih pet godina nedvosmisleno navodi na zaključak o apsolutnom rastu svih pokazatelja djelatnosti «Napretkove» knjižnice. Tek u šestoj godini njezina rada (1933./1934.) došlo je, osim nonsensa u prvoj godini, do neznatnog pada stalno rastućeg broja čitatelja.

U nizu rubrika koje su statistički iz godine u godinu pratile korisnike «Napretkove» knjižnice s puno razloga stajao je kvalifikativ - zanimljivosti. Među takve nesumnjivo treba ubrojiti one koje su se odnosile na izbor pisa-

²⁰ Isto, XIX.

²¹ Isto, X.

²² *Kalendar*, XXI./1931., XX. Ponovilo se to i sljedeće godine. Vidjeti: *Kalendar*, XXII./1932., LV. O tome isto vidjeti i M. POLJAK, n. dj., 122. Posebno je značajna njegova inicijativa o formiranju svojevrstne *bosniake* – naslova i djela koja se tiču bosansko-hercegovačke prošlosti.

²³ *Kalendar*, XXII./1932., XIV.

ca, i stranih i domaćih. Ova je rubrika bila ne samo zanimljiva, nego bi i danas mogla biti znakovita. Zanimljiva, jer se vidi da je najčitaniji domaći pisac bio A. Senoa (284 čitatelja). Uz njega su bili E. Kumičić (280), K. Š. Djalski (249), V. Novak (107), sve do M. Jurić Zagorke (55). Znakovita, jer su uz hrvatske pisce i jednog Bošnjaka (H. Bjelavca - 85) bili brojni srpski pisci: S. Sremac (112), J. Veselinović (165), B. Nušić (91), B. Stanković (74), S. Ćorović (72), S. Matavulj (66), L. Lazarević (61).²⁴

Prvih godina i Sekcija i Središnja uprava pozivale su na darivanje knjiga knjižnici, a u društvenoj godini 1931./1932. dogodilo se da je «Napretkova» knjižnica «na molbu pojedinih društava» darovala Omladinskom križarskom bratstvu u Sarajevu 30 knjiga i «Napretkovoju» podružnici u Metkoviću 22 knjige. Na žalost, «nije mogla udovoljiti svim molbama iz razloga čuvanja duplikata.»²⁵

Izvještaj Sekcije za četvrtu godinu djelovanja knjižnice napisan je na način koji nije korespondirao s dotadašnjim. Izvjestitelji kao da su se umorili pa su se prepustili stereotipiji - i to u dvije uzastopne godine. Poredba dvaju izvješća (za godinu 1930./1931., odnosno 1931./1932.) pokazuje da su tekstualno potpuno identični, samo su izmijenjene brojke i postotci (!).²⁶ U osmoj godini (1938./1936.) zabilježen je zanimljiv podatak - pročitano je 1.990 knjiga na stranim jezicima. Gledajući iz današnje perspektive zanimljivo se čini zaključak da nema nijedne knjige na engleskom, a dominiraju one na njemačkom (1.812 knjiga). Zatim tek dolaze francuske (144), a na kraju - mađarske. Možda je među onim «ostalim» (17) bila koja i na engleskome.²⁷

Retrospektivno ocjenjujući pojave, ljude i događaje ponajprije registriramo kada se i gdje nešto dogodilo i tko su bili akteri. Ni što se «Napretka» tiče nije bilo drukčije. Dapače, mnogi datumi su bili, a neki i ostali upitni. Njegovi djelatnici nisu mogli ili nisu znali ni u vrijeme događaja doći do točnih datuma, npr. oko osnutka sarajevskog društva. Slično je bilo s godištima *Kalendar* (vidjeti bilješku 1 ovog rada). Zašto je i zbog čega u «Kratkom osvrtu na rad» u godini 1936./1937. zapisano da je «Napretkova Središnja knjižnica u Sarajevu ušla u desetu godinu opstanka te broji ukupno 19.015 inventariziranih dijela u 24.039 primjeraka».²⁸ Nije jasno kada se ti podaci odnose na devetu godinu 1936./1937.! Ono što nije upitno, a treba spomenuti je još jednu novost. Pomičnim knjižnicama «pridružile» su se nove - seoske. U osmoj godini ih je bilo 20 velikih i pet malih, a u devetoj (stvarnoj, a ne fiktivnoj) novih 10 velikih i dvije male.²⁹

²⁴ Isto.

²⁵ *Kalendar*, XXIII./1933.

²⁶ Usporediti: *Kalendar*, XXII./1932., XIV. i *Kalendar*, XXIII./1933., XIII.

²⁷ *Kalendar*, XXVII./1937., II.

²⁸ *Kalendar*, XXVII./1938., 201. U prethodnom *Kalendaru* registrirano je da knjižnica «krajem osme godine svoga opstanka ukupno broji 17.600 inventariziranih dijela i 22.790 primjeraka», *Kalendar*, XXVII./1937., II.

²⁹ Isto.

Kako su se redovi i stranice izvješća o radu «Napretkove» knjižnice iz godine u godinu skraćivali u posljednjoj desetoj, a ne jedanaestoj koja (za 1937./1-938.) je imala kompletne podatke (vidjeti tablicu) registrirao rad nekih drugih «Napretkovih» knjižnica – konviktskih - u Sarajevu, Mostaru i Banjoj Luci, a konstatirano je da «lijepo napreduje i Knjižnica zagrebačke Glavne podružnice». Broj seoskih pomičnih knjižnica je povećan: velikih na 40 a malih na osam da bi u jedanaestoj godini (1938./1939.) stagnirao tj. zadržao se na istome.³⁰ Podaci za završnu godinu do koje smo pratili dvanaestogodišnji rad «Napretkove» knjižnice govore sami za sebe. Svedeni su na pet i pol redova i sadrže samo jedan podatak – onaj o 26.019 primjeraka knjiga i konstataciju da je reorganizirana.³¹

Krug je za jedno razdoblje djelovanja «Napretkove» knjižnice bio zatvoren. Početak i kraj bili su, svaki na svoj način, teški. Odgovarajući na specifičan način osnovnoj zadaći Društva – preko najdragocjenijeg «sredstva» djelovanja knjige – Središnjica je dugo zamišljanim i isto tako dugo pripremanim činom otvaranja «Napretkove» knjižnice na najbolji mogući način odgovorila izazovima vremena. Kako su radili, što su uradili vidjelo se iz njihovih izvješća koje smo ovdje prezentirali i analizirali. Društvo je uvijek, djelujući u a priori nametnutim uvjetima života, neprekidno radilo maksimalno se prilagođavajući danim mogućnostima. Često su ih trudom, znanjem i odgovornošću prevladavali. Efekte na razne načine skupljenih knjiga svima koji su zašli u njezine prostore mogli bismo prosuđivati razinom efekata koje su pročitane knjige ostavile u svakom od desetina i desetina tisuća čitatelja. A o tome su svjedočili i njihova pojedinačna djelatnost i djelatnost «Napretka» u godinama koje su slijedile, odnosno tijekom ratnih iskušenja (1941.-1945.), kao i u neposrednom poratnom razdoblju (1945.-1949.)

³⁰ *Kalendar*, XXIX./1939., 203. Iz kratkog izvješća u odjeljku o radu «Napretkove» knjižnice ispravljena je pogreška u svezi s brojem godina njezina djelovanja – 1938./1939. bila je ipak jedanaesta, a ne kao što je stajalo u *Kalendaru* XXIX./1939., 205.

³¹ *Kalendar*, XXXI./1941., 210.

SUMMARY

CROATIAN CULTURAL SOCIETY *NAPREDAK*'S
LIBRARY IN SARAJEVO

The Croatian Cultural Society "Napredak" was established in 1902 (it begins to work under this name after 1904) with the primary aim of helping students and young apprentices.

The idea of establishing a library as a wing of "Napredak" appeared only *after* the First World War. That the period from when this idea appeared until it was realized was uncommonly long is a result of two factors: a lack of adequate space and funds. Relying on the available facts (primarily reports which were published in "Napredak"'s Croatian People's Almanac), the author follows the efforts of "Napredak"'s enthusiasts (of particular importance are the articles under the heading "library section," headed by Dr. Mijo Poljak and the eager prefect of "Napredak"'s convent school, Dr. Matija Lopac). Key historical dates for "Napredak" and its library were July 1, 1928, when this "little temple" was dedicated to "the Croatian youth and our people" and October 1, 1928, when its doors were opened. Of especial value are the facts the author presents concerning the number of readers and their social composition, because they can be used as the basis for a number of analyses and hypotheses. The words of the president of "Napredak," Ante Alaupović, spoken on July 1, 1928, are interesting: during his long presidency there was "never such a solemn and joyful moment."

Key words: Croatian Cultural Society *Napredak*, *Napredak's* Library, Sarajevo